

УДК 340.13

ЩОДО ПИТАННЯ ПЕРІОДИЗАЦІЇ ІСТОРІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

*Гончаров А.В., к.ю.н., доцент кафедри загально-правових дисциплін Донецький юридичний інститут МВС***Гончаров А.В. Щодо питання періодизації історії соціального захисту населення України.**

У даній роботі автором досліджуються деякі питання періодизації історії соціального захисту населення України. Особлива увага приділяється основним тенденціям діяльності держави в цій галузі. Розглянуто основні форми соціальної підтримки знедолених та узагальнено основні напрями історико-правового генезису соціального захисту на території сучасної України. Запропоновано періодизацію виникнення та розвитку інституту соціального захисту населення. З'ясовано, що проблематика соціального захисту населення є історико-правовою, адже з поступом людського суспільства розуміння сутності цього явища постійно змінювалося та вдосконалювалося. Потреба в соціальному захисті населення з'явилася одночасно з виникненням людського суспільства. За тривалу історію існування інститут соціального захисту неодноразово змінював свої функції, форми та методи здійснення, однак його мета залишалася незмінною – поліпшення рівня добробуту всього населення.

Ключові слова: соціальний захист, періодизація, громадська опіка, соціальна держава.

Гончаров А.В. К вопросу периодизации истории социальной защиты населения Украины.

В данной работе автором исследуются некоторые вопросы периодизации истории социальной защиты населения Украины. Особое внимание уделяется основным тенденциям государственной деятельности в этой области. Рассмотрены основные формы социальной поддержки обездоленных и обобщены основные направления историко-правового генезиса социальной защиты на территории современной Украины. Предложена периодизация возникновения и развития института социальной защиты населения. Выяснено, что проблематика социальной защиты населения является историко-правовой, ведь под влиянием человеческого общества понимание сущности этого явления постоянно менялось и совершенствовалось. Потребность в социальной защите населения появилась одновременно с возникновением человеческого общества. За длительную историю существования институт социальной защиты неоднократно менял свои функции, формы и методы осуществления, однако его цель оставалась неизменной - улучшение уровня благосостояния всего населения.

Ключевые слова: социальная защита, периодизация, общественная опека, социальное государство.

Goncharov A.V. On the question of periodization of the history of social protection of Ukraine.

In this paper, the author examines some of the issues of periodization of the history of social protection Ukraine. Special attention is paid to the main trends of the state in this area. The basic forms of social support disadvantaged and summarized the main areas of historical and legal genesis of social security on the territory of Ukraine. A periodization of the origin and development of the institution of social protection. It was found that the issue of social protection is a historical and legal, because of the progress of human society understand the essence of this phenomenon is constantly changed and perfected. The need for social protection appeared simultaneously with the emergence of human society. Over the long history of the Institute of Social Security has repeatedly changed his functions, forms and methods of implementation, but its purpose remains the same - to improve the welfare of the population.

Keywords: social protection, periodization, public guardianship, welfare state.

Постановка проблеми. Питання соціального захисту в будь-який історичний період відігравало важливе значення, оскільки становище малозахисених верств населення відображає загальний економічний добробут держави. Актуальність даної роботи полягає у тому, що відповідно до Конституції України наша країна є соціальною державою. Кожна людина має право на соціальний захист, але сутністю гарантій права на соціальний захист є умови, що створюються державою для реалізації права на соціальний захист.

Метою цього дослідження є вивчення деяких аспектів періодизації історії соціального захисту населення України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання історії виникнення та розвитку соціального захисту досліджували такі вчені, як, наприклад, В. П. Мельніков та Є. І. Холостова, Н. Б. Болотіна, Б. І. Сташків, Н. М. Стаховська, Я.М. Фогеля, О.Г. Чутчевої, В.Ш. Шайхатдінова, І.С. Ярошенко та інші.

Виділення невирішеної проблеми. Проблематика соціального захисту населення є історико-правовою, адже з поступом людського суспільства розуміння сутності цього явища постійно змінювалося та вдосконалювалося. Потреба в соціальному захисті населення з'явилася одночасно з виникненням людського суспільства.

Результати дослідження. Враховуючи загальноцивілізаційні тенденції, доцільно зупинитися на проблемі виникнення соціального захисту на українських землях. З історичних джерел VI ст. відомо, що стародавні слов'яни жили родовими громадами, оскільки лише для великого колективу було посиленням виконання складних робіт. Саме тому громада в житті слов'ян набула особливого значення. Вона була органом місцевого самоврядування, до компетенції якого входила турбота про непрацездатних і злидених членів.

З прийняттям християнства, у 988 році розпочинається період церковної благодійності. Основними об'єктами доброчинності були хворі, жебраки, вдови, сироти. Виникли акти, що регулювали соціальну підтримку різних категорій населення. До найдавніших правових документів такого роду належать статuti князів Володимира Великого («Устав князя Володимира (Святого) о попечении и надзоре над церковными людьми») та його сина Ярослава Мудрого, який прославився складанням першого письмового руського систематизованого нормативного акту – «Руська правда» [1, с. 20].

Фахівці вважають, що «Руська Правда» князя Ярослава була першим слов'янським законом, в якому формулювалось дещо подібне до соціальної програми [2, с. 2].

У XI–XIII ст. часто зустрічаються відомості про пожертви земельних наділів монастирям – «свого ради спасения и на помянок душ своих родителей».

Протягом багатьох століть центрами соціальної допомоги в Київській Русі були церкви і монастирі. Монастирі виконували такі функції: 1) лікування; 2) забезпечення неможлих у вигляді надання одноразової допомоги натуральними продуктами – милостині; 3) навчання, тощо.

Розвиваються три основні форми соціальної підтримки знедолених: 1) монастирська система підтримки; 2) державна система допомоги; 3) перші світські прояви благодійності. У XIV ст. відбувається об'єднання земель навколо монастирів. Монастирі заклали основи пансіонної системи підтримки для чоловіків та жінок, коли новий чернець, зробивши певний майновий внесок, отримував у монастирі довгоче утримання. У монастирі йшли вдови і доживали там віку. Вони були відкриті для жінок усіх суспільних станів. Селян, що приєднувалися до монастирів, приймали останніми на схилі літ під опіку.

В Московському царстві ідея про громадське піклування як галузь державного управління з'являється в постанові Стоглавого Собору, зібраного Іваном Грозним у 1551 році. Як і раніше піклування бідними визнається справою суспільства в особі священників і виборних цілувальників, але Собор визнає необхідним регулювати його державними мірами, шляхом царського веління, іншими словами, законом. Для більшості нужденних він рекомендує закриті піклування в богодільнях, уперше для цього розрізняє різноманітні категорії жебраків і для

кожної з них встановлює особливі міри. Таким чином, у поділлі способів піклування вже зовсім заперечується первинна форма – безрозбірлива роздача милостині і намічається вже деяка система боротьби з жебракуванням: піклування в богодільнях, збирання по будинках, добровільні і примусові роботи.

Якою мірою скористалася держава порадами Стоглавого Собору – судити важко через відсутність писемних пам'яток про це. Однак, судячи зі згадувань про «віддану в приказ милостиню для жебраків», можна допустити, що Іван Грозний поклав справи піклування на один з існуючих приказів і тим додав їх до завдань державного управління.

Початком становлення державної системи соціального забезпечення населення вважається видання Петром I у 1701 році наказу про хворих, убогих, які «не можуть ходити для збирання милостині». У XVIII ст. остаточно формується законодавча практика допомоги й підтримки на державному рівні.

Петро I своїм указом від 8 червня 1701 р. «Об определении в домовые Святейшего Патриарха богадельни нищих, больных и престарелых» зобов'язав приймати в монастирські богадільні жебраків, хворих і престарілих, які не можуть самостійно ходити і збирати милостиню, а на 10 хворих виділяти одного здорового, яких їх доглядав. Відповідно до указу Петра I від 31 січня 1712 р. «Об учреждении во всех губерниях госпиталей» у всіх губерніях були створені лікарні для утримання калік, старезних, позашлюбних немовлят. До уваги бралися тільки ті, які не могли працювати, стеретти, тобто були нездатні до будь-якої роботи, навіть найпростішої.

Таким чином, прийняті Петром I заходи складають уже не ряд розрізнених і не зв'язаних між собою спроб, а цілу систему, що відрізняється певною послідовністю. При спадкоємцях Петра I до правління Катерини II управління піклуванням лежало на Урядовому Сенаті, без визначення якого ні хто не міг бути поміщений у «богодільню».

Звичайно, всі нормативні акти, що видавалися з питань соціального захисту населення, мали під собою ідеологічний ґрунт, що формувалося у працях найбільш відомих вітчизняних мислителів. Зріст законодавчої активності, зумовлений періодом Просвітництва в Російській імперії, в поєднанні зі зростаючою необхідністю скасування кріпосного права та наділення селян землею дав поштовх до активізації процесу створення нових ідей, що стосувалися проблеми соціального захисту населення та поліпшення суспільного добробуту.

У XVII–XVIII ст. умови праці були надзвичайно важкими: робочий день тривав більше 14 годин, низька заробітна плата, вираховування за упущення в роботі. Залучення до важких робіт жінок і дітей, відсутність будь-якої охорони праці. Виступи робітників змусили уряд втручатися у взаємовідносини між капіталістами і найманими працівниками. Серед перших законодавчих актів можна назвати «Регламент Мануфактур-Колегії», затверджений Петром I 3 грудня 1723 р. Фабрикантів примушували звертати увагу на охорону праці, організацію медичної допомоги, виплачувати справедливую зарплату, а також виділяти кошти для створення елементарних умов праці й життя робітників. На деяких підприємствах вводилися посади лікарів і виділялися кошти на ліки та надання першої медичної допомоги [3, с. 38–41].

У 1741 р. уряд прийняв Регламент і Робочі регули (правила) для суконних фабрик. Фабрикантам приписувалося належним чином освітлювати та опалювати виробничі приміщення, забезпечувати їх пожежною охороною, стежити за справністю верстатів, встановлювати їх з урахуванням безпеки людей; своєчасно виплачувати гідну заробітну плату. Штрафувати робітників дозволялося за некісну роботу, а гроші, що залишилися після відшкодування збитків, необхідно було направляти фабричним лікарням і використовувати для заохочення добросовісних робітників. Власники зобов'язувалися надавати фабричним робітникам житло шляхом будівництва казарм, а також відкривати лікарні для медичного обслуговування робітників, забезпечувати працівників спеціальним одягом. Крім того, робочими регулами від 1741 р. затверджувалися тарифи на всі види робіт із щотижневою виплатою заробітної плати, встановлювався п'ятнадцятигодинний робочий день для всіх категорій робітників, визначалися суворі стягнення за порушення фабричних правил.

Імператриця Катерина II (1729–1796) пропонувала «пом'якшити суворість законів та не помічати проступки, в яких злиденність замінена більше, ніж злісний намір». У той же час, вона пропонувала «суворо переслідувати злочинців та бродяг» [4, с. 69].

На той час одним з найбільш гострих питань було забезпечення селянства правом власності на землю після скасування кріпосного права.

Як відомо, Катерина II зазначала в своїх нотатках: «Бажаю та хочу тільки добробуту державі, до якої привів мене Господь. Слава її робить мене славною. Ось моє правило, я буду щасливою, якщо мої думки можуть у цьому допомагати»; «Я хочу, щоб держава та піддані були багатими: ось початок, від якого я вирушаю»; «Воля – душа всього на світі, без тебе все мертве. Хочу дотримування законів; не хочу рабів; хочу загальної мети – зробити щасливими, але зовсім не примх, не дивацтва, не жорстокості, які не сумісні з нею» [5, с. 57]. В останній цитаті мова йде про відміну кріпосного права [6, с. 225–229].

Самостійним характером відрізняється найбільша організаційна міра Катерини II, що полягає в створенні цілої мережі спеціальних установ – Приказів громадського піклування, відкритих у сорока губерніях на підставі «Запровадження про губернії» від 7 листопада 1775 року [7, с. 160].

Катерина II створила лікарську колегію, яка відносно успішно запобігла розвиткові епідемії віспи. Також при Катерині II мало місце заснування значної кількості притулків, шкіл, вищих училищ.

Система піклування, створена Петром I і розвинута до деякої міри Катериною II, виявилася дуже міцною і стійкою. Найбільш слабкі її деталі – бюрократизм у виконанні, повне усунення активної діяльності суспільства – не були відповідно оцінені протягом XVIII та у першій половині XIX ст., вони вважалися в умовах того часу не недоліком, а скоріше достоїнством, необхідною приналежністю будь-якої системи управління.

Імператор Павло I підсилив бюрократичний елемент у наказах громадського піклування і скоротив число чиновників. Імператор Олександр I, хоча і відновив у них представництво станів, але призначив на посади нових чиновників. Разом з тим він намагався розширити їхню діяльність: заснувавши в 1802 р. міністерства, він відніс до обов'язків міністерств внутрішніх справ піклування про повсюдний добробут народу, про спокій, тишу і благоустрій всієї імперії, усі галузі державної промисловості, крім гірської, будівництва і утримання всіх публічних будівель у державі, запобігання нестачі в життєвих припасах і необхідних потребах співіснування.

Після розпаду феодално-кріпосницької системи гостро постало питання підтримки нужденних. В цей час починається оформлятися організаційна структура суспільної опіки.

У другій половині XIX ст. істотно змінюється управління соціальним захистом. Функції нагляду за суспільною опікою залишалися за Міністерством внутрішніх справ. У більшості губерній його здійснювали земські та міські установи, що стали правонаступниками приказів суспільної опіки на місцях.

З розвитком капіталізму зростає кількість найманих робітників, особливо після скасування кріпацтва (1861 р.). У 90-ті роки XIX ст. в царській Росії на підприємствах великої промисловості працювало більше 1 млн. 200 тис. робітників.

Збільшення найманих робітників супроводжується змінами вікової структури працездатного населення: у його складі систематично підвищується частина людей похилого віку, потребуючи їхнього соціального захисту.

Одним з важливих факторів, під впливом яких більшою мірою зростає необхідність соціального захисту, її роль і значення в житті людей, є різке зниження рівня забезпеченості економічно неактивної частини населення (людей похилого віку, непрацездатних і безробітних). Втрата основного джерела засобів існування, яким є заробіток, ставить працівника і його родину у винятково важке матеріальне становище, несе із собою позбавлення, убогість, бідність. У силу цього введення й розвиток соціального забезпечення було й залишається одним із пріоритетних напрямків соціальної політики й діяльності держави [8, с. 6].

3 червня 1886 р. було затверджено закон «Про нагляд за закладами фабричної промисловості і про взаємовідносини фабрикантів і робітників». У якому зазначалася обов'язкова видача робітнику розрахункової книжки, дозволялося штрафувати робітників тільки в разі неналежного виконання роботи, прогулу і порушення порядку, встановлювався порядок видачі заробітної плати не рідше двох разів на місяць тощо.

Страховання робітників і опіка їх у зв'язку з хворобою, каліцтвом чи старістю бере початок у другій половині XIX ст. У законі «Про допоміжні товариства» при казенних заводах. У 1861 і 1862 рр. були прийняті закони, якими вводилася пенсія за втрату працездатності у зв'язку з каліцтвом та за багаторічну роботу.

2 червня 1903 р. прийнято закон «Про винагороду потерпілим внаслідок нещасних випадків робітникам, службовцям і членам їхнім сімей на підприємствах фабрично-заводської, гірничозаводської промисловості». В основу якого вперше покладено обов'язково страхування.

Згідно цього закону робітникам встановлювалася матеріальна компенсація за заподіяну шкоду в результаті нещасних випадків, які сталися в процесі роботи.

Під тиском політичних страйків у 1912 році царський уряд Росії прийняв цілу низку законів. А саме «Про страхування робітників від нещасних випадків на виробництві», «Про забезпечення працівників на випадок хвороби», «Про затвердження Ради у справах страхування робітників» та інші, юрисдикція яких поширювалась і на територію українських губерній. Однак інші види страхових ризиків не були охоплені системою соціального страхування.

Відповідно до названих законів 1912 року для робітників вводилися посібники у зв'язку з хворобою, каліцтвом, смертю і пологами. Крім того, було встановлено право робітників на наступні види лікарської допомоги: первинну допомогу, амбулаторне лікування, безкоштовну видачу ліків і інші [9, с. 33].

30 серпня 1915 р. імператор Микола II ухвалив закон «Про забезпечення потреб біженців». Біженцями визнавалися особи, котрі залишили місцевості, яким загрожує неприємство, або вже зайняті ним, або виселені за розпорядженням воєнних дій, а також вихідці з ворожих Росії держав. Для забезпечення потреб біженців засновувалася під головуванням Міністра внутрішніх справ Особлива нарада з улаштуванням біженців.

Після жовтневого (1917 р.) перевороту більшовики почали вибудовувати власну державну систему соціального забезпечення. Декретом про землю, який було прийнято 8 листопада 1917 р., З'їздом робітничих і солдатських депутатів передбачалося, що землероби, які внаслідок старості або інвалідності назавжди втратили можливість особисто обробляти землю, втрачають право нею користуватися, а замість цього отримувати від держави пенсійне забезпечення.

За період з 1917 по 1922 р. в Росії було видано понад 100 декретів і розпоряджень стосовно питань соціального забезпечення, відкрито близько 1500 установ з охорони материнства і дитинства.

31 жовтня 1918 р. Рада народних комісарів Росії затвердила Положення про соціальне забезпечення трудящих. Яке передбачало такі види матеріального забезпечення: допомоги з тимчасової працездатності, з безробіття, з вагітності та пологів, у зв'язку з народженням дитини, на поховання, пенсії з інвалідності, медичну допомогу, протезування та ін.

У 1919 р. було скасовано стягнення внесків на соціальне страхування для всіх підприємств та установ (окрім приватних роботодавців) і встановлено порядок прямого кошторисного фінансування соціального забезпечення. Але така система діяла недовго. Постановою РНК РСФРР від 15 листопада 1921 р. державне соціальне забезпечення робітників і службовців стало здійснюватися через соціальне страхування за рахунок внесків підприємств.

Після проголошення більшовиками політики «воєнного комунізму» соціальне страхування було замінено на соціальне забезпечення на підставі Положення про соціальне забезпечення трудящих, яке було затверджене 31 жовтня 1918 року. Фінансування за рахунок страхових внесків поступово було замінено на пряме фінансування за рахунок державних асигнувань з бюджету. Для організації соціального забезпечення при місцевих органах НКЗ були створені підрозділи соціального забезпечення і охорони праці, на які покладалось завдання організації матеріальної допомоги, включаючи і натуральну допомогу в основному сім'ям червоноармійців та хворим пролетарям.

Слід відмітити, що для планомірної організації допомоги непрацездатним і позбавленим засобів до існування громадянам Постановою Ради Народних Комісарів Української Соціалістичної Радянської Республіки (далі – РНК УСРР) від 4–6 лютого 1919 року було створено Народний комісаріат соціального забезпечення УСРР – центральний і керівний орган для всіх організацій та установ, що займаються питаннями соціального забезпечення.

Наприкінці 1922 р. було створено СРСР, а в 1924 р. прийнята Конституція СРСР, за якою творення основних законів про працю й охорону здоров'я було віднесено до відання СРСР.

З метою створення єдиних для всієї країни норм і умов забезпечення поширилася практика прийняття загальносоюзних нормативних актів у сфері соціального забезпечення.

28 серпня 1925 р. ЦВК і РНК затвердили перший загальносоюзний закон про пенсії за соціальним страхуванням – Положення про забезпечення в порядку соціального страхування інвалідів праці та членів сімей померлих або безвісно відсутніх застрахованих та інвалідів праці.

На початку 30-тих років XX століття відбуваються важливі зміни в організації соціального страхування. Так, у 1930 році припинила своє існування програма соціального страхування щодо надання допомоги по безробіттю, оскільки вважалося, що безробіття немає.

23 червня 1931 року ЦВК і РНК СРСР прийняли постанову «Про соціальне страхування», якою було прийнято ряд заходів щодо поліпшення роботи страхових кас. З 1933 року соціальне страхування почало перетворюватися у соціальне забезпечення, що було притаманне країні з державною формою власності.

У 30-і роки основним завданням соціального забезпечення було проголошено роботу з працевлаштування і навчання інвалідів; забезпечення сімей червоноармійців та інвалідів війни пенсіями; організацію кас взаємодопомоги у колгоспах; надання допомоги сліпим і глухим тощо. У сфері добробуту народу головна увага зосереджувалась насамперед на підвищенні оплати праці низькооплачуваних категорій робітників.

Прийняті в 1936 році Конституція СРСР та в 1937 році Конституція УРСР декларативно проголосили право всіх громадян країни на матеріальне забезпечення в старості, а також у випадках хвороби та втрати працездатності. Але пенсійне та інші види соціального забезпечення все ще регулювались не законами, а через прийняття окремих постанов ЦК ВКП(б), Ради Народних Комісарів СРСР та ВЦРПС. За Конституцією право на пенсійне забезпечення, крім робітників, набули і службовці, тоді як колгоспникам довелося чекати призначення державних пенсій ще понад 30 років.

Постановою РНК УРСР від 4 листопада 1938 року № 1527 було затверджено Положення про Народний комісаріат соціального забезпечення УРСР. Він був повинен: здійснювати державне забезпечення пенсіями інвалідів праці; за вислугу років і за віком; громадян, які втратили працездатність під час захисту батьківщини; інвалідів війни, військової служби та інших категорій, а також громадян, що мали особливі заслуги перед державою; організувати виробниче навчання і працевлаштування інвалідів; керувати справою охорони праці та техніки безпеки на підприємствах своєї системи і в кооперативних артілях інвалідів, а також діяльністю лікарсько-трудова комісія тощо [10, с. 30-33].

28 грудня 1938 р. РНК СРСР, ЦК ВКП (б) і ВЦРПС прийняли спільну постанову «Про заходи щодо впорядкування трудової дисципліни, поліпшення практики державного соціального страхування і боротьби із зловживанням в цій справі». Нею були внесені зміни в положення про соціальну допомогу при тимчасовій непрацездатності.

У зв'язку із внесенням Законом УРСР від 28 червня 1947 року змін до Конституції (Основного Закону) УРСР 1937 року передбачалась замість народних комісаріатів створити міністерства із союзно-республіканським та республіканським статусом і визначався їх перелік, зокрема серед республіканських міністерств мало бути Міністерство соціального забезпечення УРСР. Положення про нього було затверджено постановою Ради Міністрів УРСР від 9 квітня 1948 року № 530.

За період існування незалежної держави зназали змін у назвах і правовому статусі центральні органи виконавчої влади у сфері соціального захисту. Так, Міністерство соціального забезпечення України, яке було створене на основі Міністерства соціального забезпечення Української РСР, було перейменовано в Міністерство соціального захисту України, а внаслідок його об'єднання з Міністерством праці України утворено Міністерство праці та соціальної політики України [11, с. 109-113]. На даний час відповідно до Указу Президента України від 06.04.2011 № 389/2011 діє Міністерство соціальної політики України.

Формування ринкових відносин в Україні супроводжується значним загостренням соціальних питань. За перших 10 років незалежності України соціальна сфера перебувала у кризі. 5 листопада 1991 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про пенсійне забезпечення» за № 1788–ХІІ. Вводився він в у дію з 1 січня 1992 року – в частині норм, що стосуються призначення й виплати пенсій та коригування рівнів пенсій, призначених до ведення цього Закону, і з 1 квітня 1992 року – в повному обсязі. Порівняно з раніше діючими законами це був нормативний акт, побудований на страховій основі.

Висновки та пропозиції. Отже, можна запропонувати таку періодизацію виникнення та розвитку інституту соціального захисту населення:

1. Давньоруський період в сфері благодійності (VI – середина XIV ст.).
2. Період дії литовсько-польського законодавства в сфері благодійності (друга половина XIV – середина XVI ст.).
3. Період дії російського та австрійського законодавства в сфері соціального захисту населення (XVIII – початок XX ст.).
4. Право соціального захисту населення періоду відродження української національної держави і права (1917–1921 рр.).
5. Право соціального захисту населення періоду становлення і розвитку України з 1917 р. як радянської республіки, а з 1922 р. – як союзної радянської республіки у складі СРСР (1917–1991 рр.).
6. Право соціального захисту населення періоду розбудови та розвитку сучасної Української держави.

Ми бачимо, що протягом всієї історії нашої держави, соціальний захист мав на меті поліпшення морального та матеріального забезпечення соціально вразливих верств населення, подолання бідності та зниження міри розшарування суспільства. Незважаючи на те, що законодавство у сфері „громадської опіки” протягом тривалого часу мало здебільшого формальний характер, не виконувалося на місцях, тим не менш, спостерігався процес розвитку прогресивних ідеологічних течій і концепцій, що поступово змушували суб’єкта правотворчості вдосконалювати як самі закони, так і механізм їх реалізації.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Юрченко Ю. Д. Управління в сфері соціального захисту населення: організаційно-правові аспекти: Дис. на здобуття наукового ступеня канд. наук з державного управління: 25.00.01 / Національна академія державного управління при президентові України. – К., 2005. – С. 20.
- Юрченко Ю. Д. Управління в сфері соціального захисту населення: організаційно-правові аспекти : дис. ... кандидата наук з держ. управ. : 25.00.01 / Юрченко Юрій Дмитрович. – К., 2005. – 204 с.
2. Захаров М. Л. Право социального обеспечения России : учеб. / М. Л. Захаров, Э. Г. Тучкова. – 3-е изд., испр. и перераб. – М. : БЕК, 2004. – 608 с.
3. Гончаров А. В. Историчні аспекти розвитку соціального захисту населення (VI – початок XIX ст.) // «Наукові дослідження – теорія та експеримент 2009»: Матеріали четвертої міжнародної науково-практичної конференції, м. Полтава, 18–20 травня 2009 р.: – Полтава: Вид-во «Інтер Графіка», 2009. – Т. 3. – С. 38–41.
4. Катерина П. О величии России. – М. : Эксмо, 2003. – 832 с.
5. Брикнер А. Г. История Екатерины Второй / А. Г. Брикнер. – М. : Изд-во АСТ, 2002. – 843 с.
6. Олейников В. В., Гончаров А. В. Государственное управление на украинских землях в составе Российской империи второй половины XVIII века в контексте идеологии просвещенного абсолютизма // Международная научно-практическая конференция «Обеспечение законности и правопорядка в странах СНГ»: Сборник материалов. – Ч. 1. Юридические науки. – Воронеж: Воронежский институт МВД России, 2009. – С. 225–229.
7. Омельченко Н. А. История государственного управления в России : учеб. / Н. А. Омельченко, Е. П. Казбан – М. : Гардарики, 2007. – 476 с.
8. Історія держави і права України : підруч. – У 2-х т. / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. – Том 2. – Кол. авторів: В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький та ін. – К. : Ін Юре, 2003. – 656 с.
9. Долженкова Г. Д. Право социального обеспечения : конспект лекцій / Г. Д. Долженкова. – М. : Юрайт-Издат, 2008. – 187 с.
10. Приходько С. Вдосконалення сфери соціального захисту громадян з огляду на адміністративну реформу в Україні // Право України. – 2000. – № 9. – С. 30–33.
11. Гончаров А. В. Развитие законодательства про соціальне забезпечення (друга половина XIX ст. – по теперішній час) // Підприємство, господарство і право. – 2009. – № 8. – С. 109–113.

УДК 347.2/3

ПОНЯТТЯ «МАЙНОВІ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ» У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Коваль І.Ф., д.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права і процесу ДонНУ
Качур А.В., здобувач ДонНУ

Коваль І.Ф., Качур А.В. Поняття «майнові права інтелектуальної власності» у законодавстві України.

У статті досліджуються основні наукові підходи до розуміння поняття прав інтелектуальної власності в законодавстві України. Проведено аналіз цивільного і господарського законодавства України щодо закріплення поняття і змісту прав інтелектуальної власності. Розглянуто два значення майнових прав інтелектуальної власності: як суб’єктивного права і як об’єкту обороту. Досліджено стан українського законодавства у сфері закріплення майнових прав як об’єкту обороту. Визначено поняття майнових прав інтелектуальної власності. Розроблені пропозиції щодо системного і узгодженого закріплення поняття і природи майнових прав інтелектуальної власності.

Ключові слова: майнові права інтелектуальної власності, результат інтелектуальної діяльності, майно, суб’єкт господарювання.

Коваль І.Ф., Качур А.В. Понятие «имущественные права интеллектуальной собственности» в законодательстве Украины

В статье исследуются основные научные подходы к пониманию понятия прав интеллектуальной собственности в законодательстве Украины. Проведен анализ гражданского и хозяйственного законодательства Украины относительно закрепления понятия и содержания прав интеллектуальной собственности. Рассмотрено два значения имущественных прав интеллектуальной собственности: как субъективного права и как объекта оборота. Исследовано состояние украинского законодательства в сфере закрепления имущественных прав как объекта оборота. Определено понятие имущественных прав интеллектуальной собственности. Разработаны предложения по системному и согласованному закреплению понятия и природы имущественных прав интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: имущественные права интеллектуальной собственности, результат интеллектуальной деятельности, имущество, субъект хозяйствования.

Koval I., Kachur A. A concept «property intellectual ownership rights» is in a legislation Ukraine.

In the article the basic scientific going is probed near understanding of concept of intellectual ownership rights in the legislation of Ukraine. The analysis of civil and economic legislation of Ukraine is conducted in relation to fixing of concept and maintenance of intellectual ownership rights. Two values of property intellectual ownership rights are considered: as an equitable right and as an object of turn. The state of the Ukrainian legislation is investigational in the field of fixing of property rights as object of turn. The concept of property intellectual ownership rights is certain. Developed suggestion on the system and concerted fixing of concept and nature of property intellectual ownership rights.

Key words: property intellectual ownership rights, result of intellectual activity, property, management subject.

Постановка проблеми. Нематеріальна природа і творче походження результатів інтелектуальної діяльності обумовлюють закріплення за їх правовласником специфічних правомочностей, які складають суб’єктивне право на об’єкт інтелектуальної власності. У цьому зв’язку належна юридична регламентація особливостей прав на результати інтелектуальної власності становить важливу гарантію здійснення і захисту інтересів осіб, які створюють і використовують ці об’єкти.

Аналіз сучасного законодавства України свідчить про відсутність єдиного узгодженого підходу до позначення прав на результати інтелектуальної діяльності, визначення їх сутності й змісту, що значно ускладнює сприйняття і тлумачення законодавчих приписів стосовно особливостей реалізації цих прав управомоченими особами, їх обмежень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науковій літературі представлено широке розмаїття наукових поглядів стосовно природи і видової приналежності прав на результати інтелектуальної діяльності. Цим питанням присвячено праці В.А. Дозорцева, О.А. Підпригори, М.Ю. Потоцького, Р.Б. Шишки, О.П. Сергєєва та інших авторів. Науковці обговорюють різні концепції розуміння прав на